

1. Hjortsprings- og Nydam-båden – Før 700 Fra stamme- til jernalderens bonde- og klassesamfund

Oversigt til Kort oversigt

- Den danske forhistorie: - fra stammesamfund til kongedømmer og klassesamfund
- Danmark som historisk begreb
- Stammesamfundet og landbrugssamfundet
- Klassesamfundet præget af det romerske imperium
- Landbrug, landsbyer og herskerfamilier op til 700

Kort: 1. Offerfundsteder, vandspærringer og volde fra jernalderen. (hentet hos Sejrens Triumf s 204)
2. Nordeuropa og Romerriget (hentet hos).
3. Europa omkring 700 – hentet hos).

Kort oversigt: Jernalderen- Før 700: Fra stamme- til jernalderens bonde- og klassesamfund

Danmark opstår efter 700

”Danmark” som folk og land fandtes ikke før 700 e.v.t. – derimod var hele det område, som vi i dag kalder Nordtyskland, Danmark, Sverige, Norge, Polen og de baltiske lande og Finland og Sverige præget af en lang række regionale og lokale samfund, som var styret af herskere, som vi i dag ville beskrive som fyrster, høvdinge eller stammeledere.

Vi kender kun meget begrænset til sprog, kultur og forestillingsverden hos de folkeslag, der beboede området. Først i 700-tallet er der tekster fra andre steder i Vesteuropa, der fortæller om Danmark, Norge, danskerne, nordmændene og svenskerne – måske var der tale om folk, der talte samme sprog og som direkte forstod hinanden. Og der findes enkelte runesten med tekster, der fortæller om togter, om stormænd og deres gerninger og som ofte er sat som mindesten.

Men omkring 700 regner vi med, at der i det, vi i dag kalder Norden og Østersøområdet, var mere omfattende riger eller samfund, der udover den lokale kontrol og ressourceudnyttelse også var samfund, der var i stand til gennem handel og plyndringstog at skaffe sig ressourcer fra andre områder.

Det er kun gennem arkæologiske fund og tolkningen af dem, vi nu er i stand til at forstå og beskrive de samfundsformer og de levevilkår, der fandtes dengang.

Fra jæger-og samlersamfund til bonde- og stammesamfund

De første mennesker, der levede i det nordiske område var jægere –og samlere, der efterhånden som isen trak sig tilbage fulgte rensdyrflokkene og levede af havpattedyrene (fra ca 20.000 år f.v.t). Det var små grupper af unge og ældre med børn på slæb – man taler om at de levede i en samfundsform, der kaldes ”bands”.

Et *band* omfattede en gruppe mennesker på 20-30, der med de ældres erfaring og de unges kræfter udnyttede naturen og levede i den. Når jagten blev dårlig eller årstiderne skiftede, flyttede man boplads og fandt nye ressourcer. Der var ikke større sociale forskelle mellem de enkelte medlemmer af et band, selvom de ældre i kraft af deres erfaring havde stor indflydelse.

Jæger-samlersamfundene fungerede i den del af stenalderen vi normalt kalder ældre stenalder (i det danske område frem til ca. 3000 f.v.t.).

I denne periode ændredes naturen fra tundra og kulde til mere tempereret klima, hvor skov, søer og moser dominerede. Vi har fundet mange jægerbopladsler med redskaber, jagtvåben og hytter fra denne periode. Befolkningen på nogle få tusinder var da spredt ud over store områder, og det var naturen, der bestemte levevilkår og levestandard for jægerne og samlerne.

I *bondestenalden* (fra o.3000 f.v.t.) – eller det man også kalder den *ynge stenald* bliver flere grupper af mennesker fast tilknyttet bestemte landområder og de begynder med ny teknik og viden at gribe ind i naturens orden. Ved at brænde skoven af og dyrke jorden med korn og samtidig holde husdyr (får, geder, svin, kvæg), der sikres føde ved græsning og opdyrkning, kan mange flere mennesker klare sig på et mindre areal. Det er ikke sådan at jæger-samlersamfundene forsvandt lige med det samme, men den bofaste bondebefolkning pressede på lang sigt jæger-samlerne ud i områder, som vanskeligt kunne opdyrkes.

I Sydskandinavien og Danmark skete der en voldsom befolkningsforøgelse med bondesamfundenes etablering og efterhånden ændredes også de økologiske sammenhænge. Dyrkning, husdyravl og teknologianvendelse (økser, spader, ard, plov) skabte helt nye sammenhænge i landskabet. Skovfældning og kvægets afgræsning skabte åbne områder med hede og sandflugt. Afvanding, markbehandling, brug af dyrs trækraft, skibsfart – øgede kontakten mellem de mange bondesamfund og ændrede samfundsforholdene. Hvor ”band-samfundene” var præget af kampen for overlevelse og krav om solidaritet mellem gruppemedlemmerne, blev bondesamfundet præget af det bofaste samfund. Der udvikledes faste traditioner for dyrkning og fordeling af udbyttet, for arbejdet under årstidernes skiftende betingelser og for hver aldersgruppes arbejdsopgaver og for kønnes arbejde. Man måtte nu opbevare sædekorn og sikre at kvæget overlevede vinteren, så vækst og produktion kunne

fortsætte. Bondesamfundet var sårbart overfor naturkatastrofer, plyndringer og krig, og det var nu nødvendigt at sikre sig på længere sigt.

Klassesamfundet og de nye magthavere præget af Romerriget

Jorden, slægten og fællesskabet skabte grundlaget for bondesamfundets stamme- og klanstruktur.

Men først i bronzealderen og jernalderen overgår de mange lokale stammesamfund til et udviklet klassesamfund, hvor samfundet ledes af magtfulde høvdinge- og fyrstefamiljer, der nu har magten over større landsdele og områder.

Hvor man i *stammesamfundet* havde ældre med særlige funktioner som leder og som magisk forbindelsesled til guderne og en fast arbejdsdeling mellem smeden, bonden og fiskeren, blev *klassesamfundet* præget af, at det samfundsmæssige overskud ved arbejdet med jorden og de mange håndværkeres produktion nu tilfaldt den magtfulde overklasse. Ulighed, undertrykkelse og sociale forskelle blev en fast del af samfundet. En vigtig baggrund for magtkoncentrationen og udviklingen af klassesamfundet var Romerrigets udvikling og påvirkning. Det er i jernalderen at høvdinge- og fyrsteslægterne fik kontakter ud i Europa både mod syd, øst og vest. Romerrigets militære formåen og teknologi spredtes til de germanske og nordiske samfund. Især i Østjylland og på Øerne er der fundet store offerpladser med våbenfund og udstyr, som er ofret som tak til guderne for sejren over angribere, der er kommet nordfra og måske fra sydøst og Østersøen. Men også anlæg i Jylland af to rækker vold/palisadeanlæg, der svarer til de romerske grænseanlæg (”limes”) fra ca 400 e.v.t. angiver, at områder mindst på størrelse med de nuværende landsdele har været militært organiseret.

Landbrug, landsbyer og herskerfamiljer

Som følge af den romerske påvirkning skete der også udvikling i dyrkningsformer og teknologianvendelse. Fra omkring 200 e.v.t.

kan man se at der udvikles storgårde, og at der bliver forskel på de enkelte landbrug i landsbyerne. De nye fyrstefamilier kom i tæt kontakt med andre herskere i både Vest- og Østeuropa. Det viser de mange prestigegenstande som er fundet i grave og på stormandsgårdene. Efter ca 700 e.v.t. er der en lang række arkæologiske fund, der viser at en mere

omfattende samfundsorganisering var tilstede. Kanhavekanalen på Samsø (fra 726), en række bydannelser fra 700-tallet (Ribe, Hedeby), opførelsen af en vold ved Dannevirke (737) og en række storgårdsanlæg med haller og værksteder (Gudme, Tissø, Lejre, Uppåkra) viser den nye fyrstemagts omfang.

Fortælling 1. Om krigskanoen fra Hjortspring og bådene fra Nydam Mose

1. Undersøg fundsted, udgravning og fundets behandling og udstilling.
2. Undersøg skibstyperne i fundene og sammenlign dem.
3. Undersøg bevæbning og organisering hos de deltagende krigere/soldater
4. Hvad fortæller mosefundene fra Nydam mose og Hjortspring mose om samfundsudviklingen i jernalderen?

Der findes ikke samtidige skrevne fortællinger om de nordiske og danske forhold før 700. Fortællingerne om fortiden må vi så selv fremstille ud fra de fund og de forhold, som vi kender til i øvrigt. Det er især arkæologer, der har den faglige baggrund til at fremstille disse fortolkninger. Nydam-fundet fra 300-tallet kan sammenlignes med fundet af krigskanoen fra

Hjortspring på Als, der stammer fra ca 350 f.v.t. det vil sige før Romerriget fik betydning i Norden.

Nydamfundet er således en historie om magt og krig i 300-tallet, og viser den romerske påvirkning af områderne nord for Romerriget i forhold til Hjortspringfundet, der viser krig og uroligheder i stammesamfundet før Romerrigets opståen.

1. Hjortspringfundet (350 f.v.t.)

Fig. 1. Rekonstruktionstegning - længde 19 m, bundplanke ca 15,3 m, 4 bordplanker hver ca 15 m

Fig. 2. Udstillingen på Nationalmuseet fra 1987

Fig. 3. Rekonstruktion af Hjortspringbåden (1999) under sejlads

Fig. 4. Rekonstruktion af Hjortspringbåden på land

Hjortspringfundets historie

Få km fra Nydam Mose på den anden side af Alsund på Nordals ligger Hjortspring Mose, hvor man i 1880'erne havde fundet rester af oldsager. Først i 1921 efter at Sønderjylland igen blev dansk, blev en større undersøgelse igangsat af Nationalmuseet.

Offermosen ligger på et bakke drag 42 m over havet (bag Nørreskov) ca. 3 km fra kysten af Als. Der var få fundrester i mosen fra tidligere ofringer (dyr mv.), der viste at mosen dengang har været brugt til kultiske handlinger. Mosen er ret lille og er nu helt tømt for fundmateriale - en eftergravning i 1987 gav kun få rester, der blev anvendt til at datere fundet ved kulstof-14-metoden. Det giver usikre resultater, så man regner med at båden med våben er nedlagt i mosen 350-300 f.v.t. Hjortspringfundet er således det ældste offerfund fra jernalderen i det nuværende Danmark.

Båd og fund (skjolde, sværd, lanser, spyd mv.), der var ødelagt ved nedlæggelsen og bestod af mange smådele, blev i fugtig og

skør tilstand fragtet til Nationalmuseet og imprægneret med alun.

Det var en metode, som man allerede i 1861 havde udviklet til bevaring af træ fra mosefundene. Alunens krystaller erstattede vandet i træets cellestruktur, og dermed søgte man at fastholde træets form og størrelse. Fremgangsmåden gav stadig problemer, så i 1920'erne tilsatte man glycerin til alunen, men det gav nye problemer. Glycerinen optog og afgav vand, og vandet påvirkede alunkrystallerne, der begyndte at omkrystallisere – det sprængte træstykkerne, så overflade og træstykker revnede. Selve den første konservering og samlingen af den lange båd var afsluttet, så den kunne udstilles på Nationalmuseet i 1937, men i 50'erne og 60'erne blev fundet mere og mere ødelagt. I 1965 besluttede man så hurtigt som muligt at omkonservere hele fundet og fjernede båden fra udstillingen. Nu anvendte man den metode, der også blev anvendt ved konserveringen af Wasaskibet i Stockholm. Man erstattede alun, glykol og voks med polyætylenglukol. Selve processen tog lang tid, dels på grund af pengemangel, men også

fordi Nationalmuseet blev nyindrettet. Først i 1986-88 blev hele fundet taget frem og alle delene atter samlet og genopstillet i et nyindrettet klimakontrolleret rum. Hjortspringbåden var med i udstillingen ”Sejrens Triumf. Norden i skyggen af det romerske imperium” (Nationalmuseet 1993) som den centrale udstillingsgenstand ved siden af Nydambåden, der var udlånt fra Gottorp-museet.

Hjortspringbåden - beskrivelse

Båden blev ved udgravningen fundet i mange dele, der var faldet fra hinanden. Rundt om båden lå en masse skjolde, våben og andet udstyr. Båden var 19 m lang, bestod af en lang bundplanke af lindetræ og to gange to bordplanker ligeledes af lindetræ. Bundplanken har været mere end 15 meter lang og ca en ½ m bred, smallere mod enderne. De øvrige 4 planker var ca 13 meter lange, 65 cm brede og med en tykkelse på 2 cm. Det har krævet lindetræer af en størrelse som næsten ikke findes i dag. Hver ende har været forlænget med en snabelkonstruktion og stævnklodser. Der har været ti tofter med sæder med plads til de 20 padlere. Der er fundet en hel del smalle og lette padler af navr. I hver ende var der en bred styreåre og plads med sæde. Der har været lange hasselkæppe, egetræsbrædder og asketræsstøtter, der har stabiliseret konstruktionen, og som har været tappet eller bundet fast med lindebast. Der har ikke været anvendt jernnagler eller metal i konstruktionen. Den fundne kano har været slidt og repareret. I bunden var der gangbrædder, der har beskyttet sammenføjninger og bastsyninger. Huller til bastsyninger har været tætnet med olieholdigt kit sandsynligvis fremstillet af oksetalg. Bredden på midten var 1,9 m og højden mellem bundplanke og rælingskant var 0,7 m. Den vejede uden mandskab og våben 530 kg. I dag ville vi karakterisere båden, som en let og fleksibel krigskano. Det er den ældste kendte plankebyggede båd i Norden. De ældre

både har været udhulede stammebåde eller været bygget over et skelet af grene med skind. Den har indeholdt 20 padlere, to styrmænd (én i hver ende) og en leder i alt ca 25 personer. En rekonstruktion har vist kanoens sødygtighed og dens bæreevne. Den har kunnet sejle i ret hårdt vejr (kuling) og har kunnet sejle ca 100 km på en dag med godt vejr og trænede padlere. Hastigheden har da været ca 8 knob (ca 15 km/t).

Våben og udstyr - beskrivelse

Der er i den lille mose fundet jernspidser fra en række spyd og lanser, ben-spidser fra spyd og mange træskjolde og nogle få sværd. Hver kriger har været bevæbnet med lanse, et eller to spyd, skjold og nogle med et enægget sværd. Selvom udstyret har været ret ens for hver enkelt, er der tale om individuelt udstyr. Skjoldene fx var både ovale, firkantede og nogle var ret brede. Der var rester af rustede ringbrynjer, - i et hjørne af udgravningen måske op til ca. 10 stk., og de er ikke bevaret i ordentlig tilstand, men de er de ældste fundne i Danmark. Ringbrynjerne må være hentet sydfra (fra keltiske smede) først et par århundrede år senere fremstilles de lokalt. Der var også lidt personligt udstyr fra deltagerne: små drejede træbeholdere sandsynligvis til fyrtøj. Der var endvidere en økse, en ske, et øsekar mv. Mængdemæssigt var der i mosen våbenfund, der svarede til ca. 75 personer. Det svarer til 3-4 kanoer, men der kan have været flere helt op til ca. 5-7 kanoer, hvor så kun en del af udstyret er blevet ofret i mosen. De få med sværd har måske været de 3 personer i kanoen, der ikke direkte har haft padleopgaven, i hvert tilfælde svarer det til ca. 1:9 for forholdet mellem gruppeledere og almindelige krigere. I samtiden (det klassiske Grækenland) var den klassiske falanx-slagorden netop karakteriseret ved en række krigere på 2 rækker, der var under ledelse af en befalingsmand på højre side, der gav ordre til spydkast og angreb med lanse (og sværd i nærkamp). Den forreste række har da været

udstyret med lette smalhovede kastespyd og lanser, mens den anden række har været udstyret med bredhovedede kastespyd og lanser. En kamp kan være indledt ved at krigerne først har kastet skarpe flækkede flintesten i hovedet på modstanderne, derefter har den første række krigere kastet de lette spyd, derefter har man så angrebet med spyd og lanser og gået til nærkamp.

Angrebsstyrken har således været på 75-100 krigere, der er kommet fra kanoer, der hurtigt og let kunne komme frem og gennemføre et overraskelsesangreb. Det er vanskeligt at finde frem til det område, angriberne er kommet fra, men de fundne små træbeholdere har samme form som tilsvarende i ler, der er fundet i Nordtyskland ved Elben. Gennem de holstenske søer eller langs Treene-floden og Slien kan en styrke herfra ret let nå frem til Als.

Fortolkning 400-300 f.v.t.

Samfundet i 400-300 f.v.t. var præget af mindre bondesamfund, der var organiseret som bofaste stammesamfund med en vis social lagdeling. Både folkene i bronzealderen og i den ældste jernalder stod i tæt kontakt med folkeslagene omkring det område, vi i dag kalder Danmark. Forbindelserne rakte

helt til Sydeuropa og de klassiske kultursamfund ved Middelhavet. Det kan vi se ud fra de mange prestigefund, der er fra perioden. Også nye undersøgelser af gamle bronzealderfund som Egtvedpigen og Skrydstruppigen (der er en mand) viser, at der var tale om to mennesker, der oprindeligt er kommet fra Alpeområdet – de er så blevet begravet i de mest fornemme bronzealderhøje. Angrebet på Als blev nedkæmpet (det viser offerfundet i Hjortspring mose). Hvis der har været omkring 100 angribere og lidt flere forsvarere med krigsmæssig træning og udrustning anslår arkæologen Jørgen Jensen at et område på størrelse med Als har været mobiliseret. Han anslår at der ca. var 3000 beboere på øen i perioden og de kunne stille med lidt over 100 velbevåbnede krigere til forsvar.

Der har været en organisering af samfundet så man har kunnet besejre modstanderne og senere ofre deres våben og skib som tak for sejren. Men selvom der er tale om en vis standardisering af våben og udstyr, er det klart, at det er individuelle krigere, der kæmper med deres eget udstyr.

2. Nydamfundet med egetræsskibet, fyrretræsskibet og Nydambåden (ca 250-450 e.v.t.)

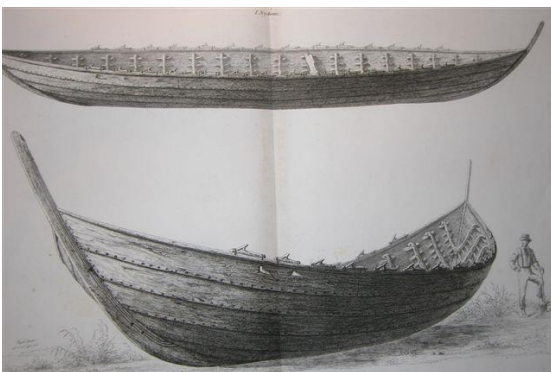

Fig. 5. Engelhardt's skitse tegning 1863

Fig. 6. Nydambåden set bagfra med sideror /styreåre og med pullerter (Gottorp Slot, Slesvig)

Fig.7. Nydambåden set fra siden

Fig. 8. Rekonstruktion på vej 2008 (Sundeved)

Nydamfundets historie

Nydam mose ligger ca 1 km fra Alssund på Sundeved nord for Dybbøl banke. Fundet fra Nydam Mose indeholdt i alt 6 offernedlægninger nedlagt mellem 250 til 450 e.v.t. af 3 skibe og våben og udstyr, der var ofret til guderne som tak for sejrene. Det var offerhandlinger, som typisk hører jernalderen til, og som har sit udspring i de romerske triumftog til sejrens pris, og også de samtidige keltiske folkeslag anvendte ofre til guderne som tak for sejren.

Mosen blev udgravet i 1859-63 lige før krigen i 1864, gentagne gange i årene mellem 1864 og 1920 (da området var tysk), igen af Nationalmuseet i 1938-39, 1977, 1984 og 1989-1997.

Arkæologen Conrad Engelhardt fra Flensborg fandt oprindelig mange våben, udstyr og et helt skib af egeplanker, der var klinkbygget ca. 23 m langt. Dette skib blev taget op fra mosen i 1863 og sat sammen og udstillet i Flensborg inden krigen udbrød.

Et andet mindre skib – af fyrretræ, gik til grunde, fordi krigen 1864 forhindrede yderligere udgravning i mosen og rester af skibet blev ødelagt under krigsbegivenhederne ved Dybbøl i april-maj 1864.

Et tredje skib – af egetræ blev også fundet af Engelhardt, men det var splittet ad og helt ødelagt og kun enkelte rester blev bevaret. Den store samling af udgravede fund blev under krigen i trækasser fragtet til Korsør, men efter fredsslutningen blev Nydambåden og de mange fund krævet udleveret. Det tog nogle år og selve udleveringen er næsten som en kriminalgåde. Fundet blev holdt skjult, og først med preussisk spionage og pengepræmie blev det ”fundet” og tvunget udleveret. Derfor endte de første Nydam-fund med Nydambåden i Tyskland.

Efter 1920 forblev både båd og fund i Kiel, da der aldrig blev gennemført en egentlig grænse- og udvekslingsaftale mellem Danmark og Tyskland. Ved 2. Verdenskrigs afslutning blev fundene i 1947 placeret på Gottorp Slot af de engelske besættelsesmyndigheder, hvor de har været udstillet siden.

Nydambåden var i 2003-04 på ”besøg” på Nationalmuseet, mens udstillingshallen på Gottorp blev istandsat. Her samledes så fundene fra Nydam mose i udstillingen ”Sejrens triumf. Norden i skyggen af det romerske imperium”, og det var først nu at sammenhængen i hele fundet kunne fortælles. Det er derfor, den er fortalt her.

Beskrivelse af de tre skibe

1. Egetræ/220-230 e.v.t.

Det ødelagte skib af egetræsplanker er det ældst kendte klinkbyggede skib fra Norden. Et klinkbygget skib giver skibssiderne både styrke og elasticitet og gør skibet meget

sødygtigt, så det kan ride på selv store bølger. Egetræsplankerne er lavet af kløvede egestammer, så træet fastholder sin styrke ved at årerne i træet følger plankerne. Egetræet er dendrokronologisk bestemt til at være fældet ca. 190 e.v.t. Med en brugsperiode på ca. 30-40 år er skibet nedlagt o. 220-230 e.v.t. Skibet blev ved nedlæggelsen splittet ad med øksehug, og der er endnu kun udgravet ca. 10% af skibet. Resten er stadig i mosen. Der er bevaret planke- og spantresten fra skibet, der viser at afstanden mellem spanterne er længere end på Nydambåden – men det er ikke muligt sikkert at rekonstruere størrelse og lastmulighed. Skibet kan sagtens være på størrelse med Nydambåden. De mange våben og rester fra offerfundet er ligesom skibet også blevet ødelagt ved nedlæggelsen. Derfor var det vanskeligt for Engelhardt at tolke denne del af fundet.

2. Fyrretræ/300 e.v.t.

Fyrretræsskibet blev udgravet af Engelhardt. Frederik den 7. overværede det i oktober 1863 kort før sin død, men krigen standsede udgravningerne, og først i 1989 genfandt Nationalmuseet stedet for den tidligere udgravning og gennemførte gennem flere år en meget omfattende undersøgelse af mosen. Da krigen udbrød i november 1863 blev dele fra fyrretræsskibet taget med til Flensborg og planker og større trædele blev tildækket med jord. På marken lå der stadig rester af kølen og planker, som under våbenhvilen efter Dybbøls fald (maj 1864) blev sønderhugget af en gruppe prøjsiske soldater og brugt som brænde, og resten blev senere brændt af en lokal daglejer, der havde passet fundene uden at kunne forhindre ødelæggelsen, og som har fortalt historien.

Men nu kan man med den ny viden fra de seneste udgravninger give et klart signalement af fyrretræs-båden:

Skibets nedlæggelse er dendrokronologisk bestemt til at være sket ca. 300 e.v.t. Et skjold, der har ligget i fartøjet, havde et egebrædt indbygget, som er dateret til 296 e.v.t.

Den nederste del af fartøjets skrog har været bygget af klinklagte fyrretræsbrædder, der har været sat sammen med jernnagler, og der har været tætnet mellem plankerne med tekstil- og et klæbrigt stof, så skroget var vandtæt. Der er fundet rælingsborde af lindetræ fra begge skibssider, der har været surret fast med lindebast-reb til det klinkbyggede skrog af fyrreplanker. Åretoldene (der fastholdt årene) var lavet af fyrre- eller elletræ og har også været fastholdt med lindebast-reb. Rummet mellem spanterne har været dækket af dørk-brædder. Årene er der fundet mere end 20 af, men det er usikkert, hvilket skib de har været knyttet til. De er lavet af ask og er mellem 2,2 og 3,4 m lange. Skibets 1,8 m lange og 0,5 m brede sider af skovfyr blev fundet i 1993, og rorets ophæng er også bevaret. Årene har været fastholdt til åretoldene med vidjer, som der også er fundet i stort omfang. Skibet er vurderet til at have været ca. 18,8 m langt, bredden til ca. 3 m og dybden til ca. 1,1 m. Skibet har været et let og fleksibelt krigsskib med 18 roere. Ikke langt fra sideroret fandt man et halvbueformet lindetræsstykke med ornament. Ornament som arkæologen Flemming Rieck påpeger er kendt fra en ældre billedsten på Gotland. Skibet er næppe lokalt fremstillet, da det typiske skibstømmer i det danske område ikke er fyr, - fyrretræ skal søges længere mod øst og nord i Østersøområdet eller nord for Skagerak.

3. Egetræ/Nydambåden/ 340-60 e.v.t.

Det yngste skib er Nydambåden af egetræ, - nedsættelsen i mosen er dateret til ca 340-60 e.v.t. ud fra egetræ, der blev fældet 310-20 e.v.t. Træet følger den årringskronologi, der gælder for Slesvig-Holsten, Danmark og Skåne (dansk standardkurve).

Da skibet blev fundet, var planker, spanter og tofter adskilt fra hinanden, og det var et puslepil at samle skibet til en helhed. Det skete på kort tid i Flensborg, hvor skibet stod klart til udstilling på Latinskolens loft i vinteren 1863/64. Her fik skibet lov til at stå

indtil 1877, hvor det atter blev skilt ad og blev flyttet til Kiel og samlet på ny og udstillet. Skibet tog skade af de dårlige klimaforhold og træet mistede sin form og selve samlingen var ikke korrekt, fx havde man byttet om på forstavn og agterstavn, der lignede hinanden. I 1925 blev skibet atter flyttet nu til en ny udstillingshal i Kiel, hvor andre offerfund fra bl.a. Thorsbjerg i Sydslesvig samtidig var udstillet.

Under 2. Verdenskrig faldt der en bombe i udstillingshallen i Kiel uden at den eksploderede. Det medførte endnu en flytning af skibet i en træcontainer til den fredelige Möllner See i Lauenburg. Efter krigen var der stor efterspørgsel efter Nydambåden, og den blev nu placeret i Slesvig by på Gottorp slot i en udstillingshal. Her holder den til i dag – og kan beses sammen med jernalderfund fra andre slesvigske offermoser.

Båden har ændret sig meget undertiden – mange dele er blevet erstattet, endnu mens Engelhardt arbejdede blev der indsat rekonstruerede dele i konstruktionen, så puslespillet kunne gå op. Groft taget regner man med, at skibet var ca 23,5 m langt, bredden ca. 3,5 m, men skibet er skrumpet og har ændret form. Der var fem brede bordplanker i hver side udgående fra en bred bundplanke. En del er blevet erstattet. Der har været 28 åretolde fastsurret på den øverste bordplanke. Skibet har været klinkbygget med 19 spanter, og der har været dørk-brædder. Der er i 1990'erne fundet tre 1,4 m lange elletræstolper, som er udsmykkede øverst med udskårne mandshoveder, der har fungeret som pullerter. Oprindeligt har der i begge ender af skibet været pullerter til fortøjning eller fastgørelse af tovværk. Der var også tale om udsmykning af både rælingsplanker og åretolde. Selve formen adskiller sig fra vikingeskibets ved at stævnen ikke er så høj og oprejst men er mere flad og der mangler sejlføring.

Fra yngre billedsten på Gotland kan man se skibstyper med sejl, og måske har der allerede i 400-tallet været sejlskibe i Østersøen og Skagerrak, men uden at de har sat sig spor.

Det interessante er, at de fundne store robåde har været havgående, og selvom de har været ret store, har de ikke været beregnet til omfattende last, men til krig og angreb. En rekonstrueret Nydambåd er lige sat i vandet (august 2013), og når den er afprøvet, kan man fortælle mere om sødygtighed, lastmuligheder og rækkevidde.

Fortolkning -200-400-tallet

Nydamfundene og de mange andre offerfund fra yngre jernalder viser periodens politiske og magtmæssige forhold. Angreb fra nord – gennem Kattegat højst sandsynlig fra Vestnorge eller Oslo-området eller Bohuslen og Halland - kunne nå frem til Østjylland og Nordfyn. Der er offermoser med besejrede fjenders udstyr ved Illerup Å-dal (ved Skanderborg), Ejsbøl mose (ved Haderslev) og Vimose (nv. for Odense).

I andre sammenhænge (fx ved fyrretræsådens besætning) er det måske fra syd og øst eller fra Østersøområdet og Mellem-Sverige at angrebet er kommet. Den store hærstyrke, der er nedkæmpet ved Slien (Thorsbjerg - nord for Slien i Sydslesvig) er sandsynligvis kommet sydfra over land. Omfanget af angrebene er det vanskeligt at vurdere. Men der var været mere end 1000 angribere og måske flere forsvarere tilstede i de mest omfattende kampe (Illerup Ådal). Det viser de fundne ofrede våben i moserne. Der var tale om regulære hærstyrker med hærførere, officerer og velbevåbnede specialiserede soldater, hvis udstyr har været på højde med de romerske soldaters, og som måske selv har været trænet i den romerske hær.

Soldaternes udstyr har været standardiseret (sværd, lanse, skjold, spyd, bue, pile), dvs. at hærføreren/fyrsten har haft smedjer og lagre til rådighed, så styrken kunne udrustes. Det er ikke hver soldat, der selv har skaffet sit udstyr. Officererne og hærførerne har hver haft særlige kendetegn og særligt udstyr (ringbrynje, hest, guld/bronzebeslag). Forholdet mellem soldater og officerer er ca 1:8 – det svarer til de romerske hærstyrkers

opbygning. Der er også i mosefundene fundet rester af rytteri og hærførerne og nogle officerer kan være til hest. Både hos angriberne og hos forsvarerne har det krævet store ressourcer at opbygge hærstyrker med våben, udstyr og skibe i det omfang. Det har kun et velorganiseret regionalt klassesamfund været i stand til.

Historikeren Peter Ørsted skønner, at der bag en velbevæbnet styrke på 1000 mand må være en befolkning på ca 20.000, det angiver samtidig at samfundene nu er organiseret i områder på størrelse med hele landsdele. Ørsted angiver selv et område på størrelse med halvdelen af Fyn som grundlag. Hans beregninger tager udgangspunkt i de undersøgelser af landsbyer, som findes fra yngre jernalder.

I Sønderjylland er der fund fra nogle meget veludbyggede vold/palisadeanlæg, der svarer til de romerske Limes-konstruktioner. ”Olgerdiget” ved Åbenrå (ca 12 km med 90.000 egestammer, dendrokronologisk dateret til o.278-79 e.v.t.) er den største vold fra jernalderen, og har kun kunnet opføres af et større regionalt organiseret samfund.

Flere andre forhold kan forklare at samfundet ændres o. 200 e.v.t.

Jernproduktionen udvikles teknologisk ved en ny ovntype, der tages i brug: skaktovnen. Det øger den lokale jernproduktion betragteligt. Samtidig forøges gårdstørrelserne i landsbyerne og mere intensiv dyrkning med kvægbrug indføres. Det øger mulighederne for øget udnyttelse af landet og indbyggernes arbejdskraft, og dermed mulighed for større magtkoncentration hos de ledende fyrster. Storgårdene ved Gudme (Fyn), Himlingøje (Sjælland), Uppåkra (Skåne) er et resultat af denne udvikling.

Den urolige periode med de mange moseofringer og angreb er samtidig den periode, hvor Romerrikets nordgrænse til de germanske stammer er ved at gå i opløsning. Det sker i 200-tallet og fremefter til 400-tallet. De germanske fyrster angriber og besætter de romerske provinser i Vesteuropa og Romerriket går endelig i opløsning i 400-

tallet. England angribes syd og østfra af anglerne og sakserne allerede i 200-tallet, men først i 408 trak romerne deres legioner tilbage fra den britiske ø, og nu blev øen invaderet både fra Norge, fra Frankerriket og af angel-sakserne. Det har været blodige begivenhedsforløb, som altså også satte sine spor i Østjylland og på Als.

3. Henvisninger og litteraturliste:

Denne fremstilling bygger på* - øvrige henvisninger giver viden og flere tolkninger:

***Jens Jørgen Jensen:** *Danmarks Oldtid: Ældre jernalder 500.Kr-400 e.Kr.* s. 55-100, 555-599. Gyldendal 2003

***Lotte Hedeager og Kristian Kristiansen:** *Krig og samfund i Danmarks Oldtid* s 9-24 i *Den Jyske Historiker* nr 31-32, 1985

***Flemming Kaul:** *Hjortspringfundet. Det ældste af de store nordiske krigsbytteofre.* S 212-223 i *Sejrens Triumf. Norden i skyggen af det romerske imperium.*

***Erik Jørgensen og Peter Vang Petersen:** *Nydam mose - nye fund og iagttagelser.* S 258-85 i *Sejrens Triumf. Norden i skyggen af det romerske imperium.* Nationalmuseet 2003

***Flemming Rieck:** *Skibene fra Nydam mose* s 296-309 i *Sejrens Triumf. Norden i skyggen af det romerske imperium.* Nationalmuseet 2003

Charlie Christensen: *Jernalderens offermoser* s 346-55 i *Sejrens Triumf. Norden i skyggen af det romerske imperium.* Nationalmuseet 2003

Stine Wiell: *Danmarks mosefundspioner: Arkæologen Conrad Engelhardt og hans virke.* s 66-83 i *Sejrens Triumf. Norden i skyggen af det romerske imperium.* Nationalmuseet 2003

***Peter Johannes Schjødt:** *Krig, stat og samfund,* s 90-102 i *Sejrens Triumf. Norden i skyggen af det romerske imperium.* Nationalmuseet 2003.

Anne Nørgård Jørgensen: *Befæstning og kontrol af færdsel til lands og til vands i førromersk og romersk jernalder,* s 194-209 i

Sejrens Triumf. Norden i skyggen af det romerske imperium. Nationalmuseet 2003.

***Peter Ørsted:** *Romere og germanere.*
Sejrens Triumf. Norden i skyggen af det

romerske imperium. Nationalmuseet 2003
(hæfte til undervisningsbrug)

Fortælling 2. Om guldhornene fra Gallehus

Fundets historie

Guldhornene blev fundet i to omgange – det lange guldhorn i 1639 og det korte i 1734, begge på samme mark ved Gallehus nær Møgeltønder i Sønderjylland, begge blev fundet af lokale folk og begge guldhorn endte efterhånden i det kongelige kunstkammer på Christiansborg.

De blev begge beskrevet og tegnet – det første af professor Ole Worm, der var interesseret i oldtiden. Han udgav i 1641 en afhandling om

det lange guldhorn ” *De aureo cornu* ” med en tegning af hornet og en opmåling. Det lange horn vejede ca. 3,1 kg uden den prop, der blev tilføjet i 1639, så hornet kunne anvendes som drikkehorn af Christian den 4’s søn prins Christian. Diameter på den tykke del af hornet var 10,4 cm og selve den ydre kurves diameter, der omsluttede hornet var 75,8 cm.

Fig. 1. Det lange guldhorn (Ole Worms tegning)

Det andet blev beskrevet og vejet af den kongelige arkivar Joachim Richard Paulli. Også han udgav en beskrivelse med en tegning af hornet (i 1735 på dansk og kort forinden på tysk). Det vejede 3,7 kg, men blev ikke præcist opmålt. Dette horn havde øverst en indskrift med de ældste typer runer: ”**Ek hlewagastir holtijar horna tawido**” (normalt

oversat til ”*Jeg Lægæst fra Holt gjorde hornet*”).

Man har flere tolkninger af hornenes udseende. Det skyldes selve fundhistorien, hvor de to originale horn blev stjålet og omsmeltet, uden at vi har afstøbninger eller kopier af de originale horn.

Fig. 2. Det korte guldhorn med runeindskrift øverst

Det er kun de to sæt ufuldstændige tegninger, der var til rådighed, da hornene i 1802 blev stjålet fra kunstkammeret og hurtigt blev omstøbt og solgt som smykker mv. Derved mistede man sikkerheden for, at de figurer og den form hornene havde, kunne genskabes korrekt. Ikke destomindre blev der lavet rekonstruktioner at de to guldhorn, der fremover blev udstillet på Nationalmuseet. Guldhornstyveriet fik stor litterær- og kulturhistorisk betydning, da Oehenschläger med guldhornenes forsvinden straks skrev digtet "Guldhornene". Det er nok herfra at guldhornenes egentlige popularitet blev skabt. Historien med tyverier var dog ikke slut. De rekonstruerede guldhorn blev under en særudstilling i Jelling 2007 atter stjålet. Denne gang kom de dog tilbage i ubeskadiget tilstand. Tidligere i 1993 har et par kopier af snoede horn på Moesgård Museum været stjålet, her blev hornene ret skadede inden de blev genfundet. Alle tyverier er opklaret og

tyvene har fået deres straf, værst gik det for guldsmeden fra 1802 Niels Heidenreich, der kom til at tilbringe 37 år af sit liv i fængsel. Det har historikeren Ulrik Langen skrevet en meget spændende beretning om.

Beskrivelse af hornene

Begge horn består af en inderkærne af guld, der er dækket af guldplader, der sidder i tilpassede ringe udenpå den inderste kerne. Vi ved ikke om hornene har været snoede (som et oksehorn) – ingen af de to oprindelige beskrivelser antyder dog dette. Men et par rekonstruktionsforsøg (Moesgård) viser dette. Guldpladeringene har en række symbolske figurer, som viser kontakt både til Sydeuropa og til Nordvesteuropa. Figureerne er vanskeligt fortolkelige og mange fortolkninger af hornene og deres funktion er til rådighed. Der kan både være tale om rituelle horn, der bruges i kultmæssige sammenhænge, men der kan også være tale om drikkehorn til særlige vigtige politiske sammentræf mellem fyrster.

Teksten ”**Ek hlewagastir holtijar horna tawido**” kan også tolkes på flere måder, den almindelige oversættelse er: ”**Jeg Lægøst fra Holt (Skoven) gjorde hornet**”. Men vi kender for lidt til sammenhæng og samfund og skriftsprog til, at vi kan give en sikker oversættelse. Hornene er sandsynligvis blevet til i Nordeuropa og de ældre runer er med til at datere fremstillingperioden til omkring 400 e.v.t.

Litteratur til tolkninger og forståelse

Tolkninger findes hos **Jørgen Jensen**: *Danmarks Oldtid Yngre Jernalder og Vikingetid 400-1050 e.Kr.* Gyldendal 2004 s. 113-24 og af runeteksten i Wikipedia (da): guldhornene. Grundlæggende til tolkning af runetekster og også denne tekst er **Klaus Düwel**: *Runenkunde*. 4.Auflage. Wismar 2008 s 32-34 Omstændighederne omkring guldhornstyveriet i 1802 er beskrevet meget spændende af **Ulrik Langen**: *Tyven – Den utrolige historie om manden, der stjal guldhornene*. Politikens Forlag 2015

Fortælling 3: Om Dannevirke 1 – Myte og virkelighed

Om Dannevirke fra 600-tallet til ind i middelalderen – De store voldanlæg

1. Myte og sagn

I Sven Aggesøns fortællinger om Danmarks konger fra 1100-tallet står kong Gorms hustru Thyra som den centrale person, der sikrede grænsen mod syd ved at bygge en vold fra vest ved Trenen (Hollingsted) til i øst ved Slien.

Myten blev senere brugt af A.D. Jørgensen i hans *"Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie"* (1886, genoptryk Lademann 1981), der var trykt til de tusinder af dansksindede sønderjyder, der blev underlagt Preussen efter 1866 og som fremover skulle sikres i deres fællesskab og danskhed.

Især i billedkunst og i den nationale traditionsdannelse i 1800-tallet spillede "Thyra Danebod" en vigtig rolle og "Dannevirke" fik som symbol stor betydning i den nationale sammenhæng.

Myten blev både udbredt gennem Saxo's fortællinger om Thyra og gennem anskuelsesbilleder, der blev hængt op i skolerne.

På museet på Sønderborg Slot er der nu en stationær udstilling om Dannevirke/Thyra – myten, dele herfra indgik i en stor sammenlignende europæisk udstilling i 1998 i Deutsches Historisches Museum, Berlin om lignende "nationale myter" i andre europæiske lande. Det omfattende katalog herfra (*"Mythen der Nationen, ein europäisches Panorama."* DHM Berlin

1998) har et afsnit af Inge Adriansen og Birgit Jenvold om Thyra-myten s 78-83.

Spørgsmål til mytedannelse

1. Undersøg Sven Aggesøns tekst – hvem holder han med? Hvilke dele er teksten opdelt i? Er der flere fortællinger? Er der viden om historiske monumenter som kendes fra nedskrivningstidspunktet?
2. Undersøg de korte afsnit, der er i Saxo om Thyra (Fortælling 10, Kilde 7), er der andre Thyra-fortællinger her end hos Sven Aggesøn? Har han samme tendens? Er der i kilderne viden om historiske monumenter som kendes fra nedskrivnings tidspunktet?
3. Undersøg A.D.Jørgensens historiebog (s 25-31) for at finde frem til, hvilke kilder han anvender, og hvilken tendens, der er knyttet til fremstillingen.
4. Hvilken rolle har Dannevirke som symbol spillet i det danske samfund siden 1800?

Spørgsmål til Valdemarsmuren

1. Sammenlig de to indskrifter på blypladen fra Valdemars gravsted i Sct.Bendts kirke i Ringsted?
2. Hvorfor er der forskel på oplysningerne – hvad er det centrale i den første tekst (A) og hvad er det centrale i den anden tekst (B)?
3. Undersøg hvad der kan sandsynliggøre at Sven Aggesøns vurdering af Valdemar den Store har fået betydning for den anden tekst (B).

Kilde 1: Uddrag af Sven Aggesøn: Kortfattet historie om Danmarks konger (ca 1185)

Sven Aggesøn (latin fra ca 1185) oversat af R. Th. Fenger 1842 findes også hos www.heimskringla.no.

Den oprindelige tekstrekonstruktion findes i M.Cl. Gertz (ed): *Scriptores Minores Daniae*, den er senest oversat i M.Cl.Gertz (udg): *Sven Aggesøns Historiske Skrifter, Rosenkilde og Bagger* (genoptryk fra 1967) s 47-56.

Saxo's fremstilling med andre mytevarianter om Thyra fra o. 1200 findes på latin og er nyoversat i **Karsten Friis-Jensen/Peter Zeeberg: Saxo Grammaticus: Gesta Danorum/Danmarkshistorien** Bd 1 Gad 2005 s 614-19, 620-621, 628-629, 632-633 (både latin/dansk).

En tidligere god oversættelse af **Frederik Winkel Horn** (1898) findes også på

www.heimskringla.no afsnittene om Thyra er i slutningen af 9. bog og i begyndelsen af 10. Bog.

Den findes i uddrag i Fortælling 10, kilde 7.

Om Thyra Dannebød

Denne Thyra var et Fruentimmer af den fortræffeligste Art, hvem Naturen ret syntes at have gjort sig Umage for at udstyre paa det allerherligste, og det baade med Hensyn til Sjæl og til Legeme. Hendes Ansigt var deiligt: Rosen syntes at have formet sig med Lilien om at udbrede det yndigste Purpurskjær over hendes Kinder. Dertil var hun blufærdig, kydsk, vittig og yndig i sit hele Væsen. Desuden havde den guddommelige Naade oplyst hende med saa klar en Forstand, at man skulde troe hun havde øst sig Nestors Klogskab, Ulysses Snildhed, og Salomons Viisdom af een og den samme Kilde (1). Ja havde hun kun været tvættet i Daabens hellige Væld; blot hun havde været rettroende, saa kunde man godt have stillet hende ved Siden af Dronningen fra Saba, hende som kom til Salomon for at søge Viisdom (2).

^[1]_[SEP]Paa de Tider havde Keiser Otto gjort sig Danmark skatskyldig (3). Uden Tvivl var vist Kongen, hvis Fraadseri og Vellyst vi ovenfor har omtalt, den egentlige Skyld heri. Men Keiseren gik saa vidt i sin Uforskammedhed, at han gjorde sig Umage for at udsætte hele Riget for Vanære; thi han forsøgte paa at forlokke Dronningen. I dette Øiemed afsendte han Gesandter, der skulde lade som om de vare komne for at samle Skat, men imidlertid see at komme Dronningen hemmelig i Tale, formelde Keiserens Hilsen og med det samme overrække Hans fyrstelige Skænk og Gave. Tillige skulde de lade sig forlyde med, at en Qvinde, der besad saa udmærket en Skjønhed og saa sjelden en Klogskab, dog aabenbar var langt mere paa sin Plads, naar hun som Keiserinde delte Keiserens Throne, end her som Skatte-Dronning over et middelmaadigt Rige. Klogest er det vistnok, vedbleve de, ikke ubesindigen at tilbagevise den Magt, der

saaledes bydes til. Ja klogere maa det nødvendig være for Eder med aabne trofaste Arme at modtage saa berømt en Fyrste, fremfor at være betænkelig ved at gjengjælde den Mands Elskov, der tilbyder Eder saa stor Ære og saa megen Kjærlighed."

^[1]_[SEP]Saasnart Dronning Thyra havde hørt denne Tale ud, forlangte hun Betænkningstid for at kunne give et velvilligt og sømmeligt Svar, saaledes som passeligt kunde være paa saa fiin en Tiltale. Gesandterne havde just ikke lang Tid at vente i, og Dronningen havde givet Løfte om bestemt Svar, saa hun maatte see til, hvorledes hun kunde faae den Sag i Rigtighed.

^[1]_[SEP]Gesandterne meldte sig da omsider, og spurgte hvad Besked de skulde bringe deres Herre; men vor berømte Heltinde (hun fortjente i Sandhed fremfor Andre at kaldes en Dronning!) havde imidlertid i sit høimodige Bryst udtænkt en List, og begyndte derfor at smigre dem med de allervenligste Ord, ladende som hun ganske var beredt til at opfylde hvad de havde forlangt. Dog gjorde hun dem opmærksom paa, at det var et vanskeligt Foretagende, hvori hun nu skulde indlade sig: saaledes som en utro Hustru at ile fra sin Mands Leie i en Andens Arme. Hun maatte derfor nødvendig have en stor Sum Penge, naar hun skulde udføre en saa vigtig Sag og faae en Handling, der jo maatte gjøre den største Opsigt, Sonet og slettet igjen. Vilde de derfor opnaae deres Ønske, saa kom de til at eftergive hende tre Aars Skat.

^[1]_[SEP]Ufortøvet skyndte Gesandterne sig nu hjem til Keiseren, hvem de overbragte Dronningens Svar og det Vilkaar, hun havde forlangt. Med straalende Ansigt og inderlig Glæde fornåm Keiseren dette Budskab; hvad Thyra havde forlangt, var han meget villig til at indrømme, kun maatte hun til Sikkerhed stille Gidsler.

Gesandterne kom derfor i en Hast tilbage igjen til Danmark for at forkynde Dronningen Keiserens Villie, tillige fordrede de, at der skulde stilles Gidsler, for at man bedre kunde sikkre sig, at Pagten blev ubrødelig. Herimod blev ingen Indvendinger gjort: tolv af de anseeligste Mænds Sønner bleve udkaarne til Gidsler og maatte følge med Gesandterne til Saxen.

^[L]_[SEP] Imidlertid udsteder Dronningen til hele sit Rige en Befaling, hvorefter det ganske Folk skulde komme sammen i Nærheden af Slesvig; her fik da alle, som i Riget vare bosatte, Befaling til med egne Hænder at opføre et uhyre Værk af en Muur, som paa det snarest skulde reises. De Trængende fik Understøttelse af den kongelige Kasse, idet hun anvendte de Penge, hun ved List havde forskaffet sig, til dette Øiemed; men Ingen fik Lov til at slippe fri: Unge, Gamle, Halvvoxne, kort Alle, hvem ikke enten Barndom eller høi Alderdom hindrede, maatte til at tage Haand i med. Ingen turde Heller undslaae sig for at adlyde; thi Alle og Enhver, baade Rige og Fattige, vare forpligtede til at gjøre Hoveri ved hendes Agre og Landgaarde. Hele Statsindretningen paa de Tider var nemlig saaledes, at Lands-Herren besad al Rigets Jord med Eiendomsret.

^[L]_[SEP] Saa var da Thyra den Første, der opførte denne herlige Muur, hvormed de danske lukkede for sig som med et Gjærde, og hvori de havde det sikreste Værn mod den tyske Galenskab.

^[L]_[SEP] To Aar havde hun anvendt paa dette Værk, da Rygtet om denne stolte Bygning naaede til Keiserens Øren. Strax afsendte han atter et Gesandtskab til Danmark, der paa en fiin Maade skulde høre sig for, om Dronningen dog ikke havde i Sinde at bryde Forbundet, siden hun tog sig saadanne Arbeider for. Hertil svarede den veltalende Dronning: „Jeg kan ikke noksom undre mig over, at en saa udmærket klog Fyrste, hvis Throne det naadige Forsyn har ophøiet næsten til Stjernerne, og som har bragt saa mange vilde Folkeslag under sit Septer, at en saadan Fyrste kan finde det Umagen værd, at søge efter dybt

udtænkte Planer hos et enfoldigt Fruentimmer. Det kunde dog umuligt være hans Skarpsindighed forborgent, hvad allerede Erfaringen maatte have lært dem, at den eneste Adgang til Danmark gaaer igjennem en jevn bred Slette. Men for den er det nu, vedblev hun, at jeg har slaaet Bom med den vældige Muur, og det er ene skeet i den Hensigt, at Landeveien, ad hvilken der før var frit Rykind, nu kan blive spærret ved denne Muur, saa de, der vil ud, kan blive stoppede i den snævre Port. Og paa den Maade vil altsaa den samlede Hær, som vort Folk i sin Forbittrelse ufeilbarlig vil væbne mod mig, naar jeg opfylder mit Løfte og føier mig efter Eders Villie — denne Hær vil da let ved en saadan tværliggende Skandse kunne betages Evne til at sætte efter os."

^[L]_[SEP] Gesandterne kunde ikke noksom rose den berømte Qvindes Kløgt og Veltalenhed; de vare nu visse paa at hun vilde holde sit Ord og droge glade hjem. Imidlertid drev Dronningen endnu stærkere paa det begyndte Arbeide, saa de storagtige Tydskere blev ført bag Lyset, og det af en Qvinde (4).

^[L]_[SEP] Da de tre Aar vare til Ende, var ogsaa det hele sindrige Værk færdigt og fuldendt. Det fik siden Navn af Dannevirke, fordi det var virket og fuldført ved Dannemænds Arbeide. Men Dronning Thyra, hvem Danmark skylder sin Friheds Tilværelse og Opkomst, fik med Føie Navnet Dannebod.

^[L]_[SEP] Imidlertid lader Keiseren en udvalgt Skare Krigere nærme sig til Danmark med stor Pragt for at tage imod Dronningen. Efter dem kom springende og dandsende en Sværm af Gjøglerne, som spillede paa Fiol og sloge paa Cithar og Tromme. De opsloge Leir ved Eideren og ventede der paa høie Vedkommendes Ankomst, men skikkede dog nogle enkelte af de Fornemste ind for at faae at vide, hvordan Dronningens Tanker stode.

^[L]_[SEP] Da Thyra havde erfaret deres Ankomst, sammenkaldte hun sit Riges vise Mænd, og svarede Gesandterne i alle de Andres Paahør med følgende Ord: »Hvad Keiseren befaler, det afviser jeg; hvad han ønsker, det afslaaer jeg; hvad han begjærer, det afskyer jeg.

Aldrig vil jeg, som en Overløberske eller som en utro Kone imod min Mand, bringe Skjændsel over mit Rige, gjøre mit Kjøen Skam og vanære mine Undersaatte. Og hvad det angaaer, at I foreholde mig min Mands Uvirksomhed, da maae I ikke troe, at dette lægger mig mindste Hindring iveien; thi hele Riget vogter paa mit Vink alene, og aldrig er der noget Spørgsmaal eller nogen Tvist, som bliver afgjort uden min Mellekomst, saa I kan see jeg bliver æret baade som Konge og som Dronning paa engang. Desuden maa I betænke, at Kongen, om ikke for andet, saa alene af den Grund nyder den almindelige Anseelse, fordi han paa alle Sider nedstammer fra den kongelige Æt, og netop i denne Henseende er det han er Keiseren overlegen, skjøndt han rigtignok ellers ikke kan maale sig med ham, hvad Magten angaaer. Men kort og godt: den Time er kommen, da jeg med dristig Haand skal frigjøre de Danske fra Trældomsaaget, saa de ikke længer skal have nødig at skylde Jer Skat eller vise Jer nogetsomhelst andet Tegn paa

Underkastelse!"
Gesandterne bleve som himmelfaldne over dette uventede Svar, bestyrte de ilede de tilbage til Høvdingernes Telte, medens disse skareviis strømmede sammen, nysgjerrige efter at faae at vide, hvad der saaledes havde kunnet jage dem afsted. — Snart kom det til Alles Kundskab, hvorledes de var bleven holdt for Nar og ført bag Lyset af en Kvinde, hvorpaa man strax tog den Beslutning at tage Livet af Gidslerne. Dog, det var jo Noget,

som den berømte og kloge Dronning længe havde været beredt paa; men hun ansaae det for bedre at løskjøre hele Riget fra Trældom ved nogle Enkeltes Død, end at trælle sig tildøde under fremmede Herrers Aag. De ærgjerrige Tydskere, hvis Lystighed saaledes var bleven til Sorg, maatte nu skamfulde vende om igjen, bedrøvede og ærgerlige i Sind.

Da omsider denne berømte Dronning havde ligesom sin Ægtefælle Kongen fyldt sine Dages Maal: lod den efterlevende Søn og Rigets Arving, Harald Blaatand, begge sine Forældre efter hedensk Skik jorde i tvende lige store Høie — et anseeligt Gravmæle tæt ved Jellinge Kongsgaard.

Anmærkninger (Fenger,1842):

- 1) Ulysses og Nestor , (som her nævnes) vare berømte græske Fyrster i Beleiringen for Troje-Borg; Nestor udmærkede sig mere ved sin sindige Erfarenhed, Ulysses er bleven navnkundig ved sin opfindsomme List; det var ham som fik Trojanerne narrede til at stikke Bud efter den hule Træhest, hvori han selv med nogle gode Venner laae skjulte, hvornæst han ikke forsømte ved Nattetide at staae ud af Hesten og udbrede Død og Fordærvelse i Troja.
- 2) „Havde kun Thyra været døbt!" Saxo forsikrer, at hun var en christen Jomfru, Datter af den Angelsaxiske Konge Hedelrad.
- 3) „Otto gjorde sig Danmark skatskyldig". At dette skulde være sket bevidner Albert af Stade, Adam af Bremen og flere udenlandske Skribenter; men Saxo fortæller, at Harald Blaatand drev Keiseren ud med væbnet Haand, skjøndt han alt var naaet heelt op til Limfjorden.
- 4) Fortællingen om Thyras Standhaftighed og List findes alene hos Sv. Aggesen.

Kilde 2: Inskription på blyplade lagt i Valdemar den Stores grav, Sct.Bendts kirke i Ringsted efter 1182, latin

Blypladen blev fundet, da man åbnede Valdemar den Stores grav i 1855. Den stod skråt under Valdemars hoved. Liget var indsvøbt i en læderpose, der var uåbnet.

Blypladen har to sider med tekst – den ældste med en kort daterende tekst og den yngste med en længere tekst, der omhandler Valdemars gerninger. Den ældste tekst må være fra Valdemars bisættelse 1182, mens den anden sides tekst må være tilføjet senere i 1200-tallet. Den kan være skrevet udfra Sven Aggesøns beskrivelse af Valdemar (ca 1185).

Teksterne findes i Scriptorum Minores Historiae Danicae Vol II s 87-88 med kommentarer af M.Cl.Gertz s 77-80. Oversættelsen er af M.Cl.Gertz og gennemset og rettet af Henrik Adrian.

A. Den ældste-korte tekst 1182 (forside):

Her hviler danernes konge Valdemar, slavernes første undertvinger og behersker, fædrelandet befrier, fredens bevarer. Han den hellige Knuds søn, undertvang rygboerne og omvendte dem som den første til troen på Kristus. Han døde i det Herrens år 1182 i sit 26. regeringsår, den 12. Maj.

B. Den yngre – længere tekst 1200-tallet (bagside)

Her hviler danernes konge, Valdemar den Første (1), den hellige Knuds søn, slavernes mægtige erobrere, den undertrykte fædrelands udmærkede befrier, fredens genopretter og

bevarer. Han undertvang lykkeligt rygboerne, ødelagde deres afgudsbilleder og omvendte dem som den første til troen på Kristus. Han anlagde også som den første til hele rigets beskyttelse en mur af brændte sten (2), som i almindelighed kaldes Danewerch, og byggede borg på Sprogø. Han døde i det Herrens år 1182 i sit 26. regeringsår, den 12 maj.

Noter:

1) Valdemar som ”nummer 1” kan først angives efter Valdemar Sejrs er blevet konge i 1202, teksten må derfor være yngre end dette tidspunkt.

2) der menes brændte mursten/teglsten, første oplysning sammen med Sven Aggesøn om brugen af teglsten i Danmark.

Kilde 3: Uddrag af Sven Aggesøn: Kortfattet historie om Danmarks konger, omkring 1185, latin.

Teksten er skrevet på latin og findes i M.Cl.Gertz (Udg): Scriptorum Minores Historiae Danicae medii Aevi I (Kbhvn 1917-18) s 139.

Teksten er senest oversat af M.Cl.Gertz: Sven Aggesøns historiske Skrifter. Rosenkilde og Bagger 1967 (opr. 1917) s 84. Denne oversættelse er gennemset af Henrik Adrian.

...Selvom han har udført mange bedrifter, som fortjener at bevares i erindringen, stråler hans minde dog særlig ved tre ting, der er ligesom glimrende stjerner. Thi for det første tvang han ved sværdet og med udstrakt arm rygboerne til at lade sig genføde ved den den hellige dåbs vande. Hans anden glimrende stordåd var den, at han var den første der opførte et vagttårn af brændte sten på øen Sprogø.

Endelig var den tredje den, at han først udbedrede Danewerch ved en teglstensmur; dog måtte han, hindret af døden, efterlade dette værk ufuldendt...

2. Historiske rester – volde, kampestensmur og Valdemarsmuren (teglsten)

Historisk blev der anlagt et større limeslignende anlæg mellem Slien og de våde marsk- og åenge ved Trenen (Dannevirkes Hovedvold og Krumvolden) allerede i 600-tallet. Der er rester af endnu ældre voldanlæg tilbage til 300- og 400-tallet. Det betød, at den jyske halvø kunne kontrolleres mod syd fra nord, og at både de slaviske folk (abodritter i Øst-Holsten) og saksere i området nord for

Elben på denne måde blev holdt tilbage fra den jyske halvø. Men fra de seneste års undersøgelser er denne sydlige volddannelse rykket tilbage til 400-tallet og dertil svarer i nord en anden række limeslignende anlæg (Olgerdiget, Æ Vold og Trældiget), der har været rettet mod nord. Det har givet anledning til en teori om anglernes erobring nordfra i den germanske jernalder. Jyder eller

nordfrakommende angribere sikrede sig da magten over hele halvøens område ned til Dannevirke-komplekset, som de så udnyttede. Det kan både forklare anglernes angreb på det sydvestlige England og de mange ofre i moserne i Østjylland fra romersk og germansk jernalder. Anglerne kontrollerede da i 300- og 400-tallet den sydlige tredjedel af den jyske halvø.

Dannevirke-anlægget var i vikingetiden og middelalderen det største bygningsværk i Norden og fungerede reelt til omkring 1300. Anlægget strækker sig fra vest (ved Hollingstedt ved Trenen) ad Krumvolden langs Rheide å til Hovedvolden – hvorfra der er volde til fjorden Slien (Nordvolden) og til Hedeby halvkedsvold (Forbindelseshvolden). I Slien blev der oprettet pælespærringer så søtrafikken kunne kontrolleres og eventuelt standses og en pælevold ved Stegsvig ved Slien på en km hindrede angreb fra nord og sikrede udsejlingen fra Slesvig/Hedeby. Der blev mellem Slien og Vindeby Nor, der var i forbindelse med Østersøen bygget en Østervold, der sikrede halvøen Svans mod angreb fra syd og på den måde beskyttedes Sliens østlige udmundning mod syd.

Syd for hovedvolden blev der senere oprettet endnu en afværgehold – ”Kovirke” i 980'erne, der også sikrede Hedeby mod syd.

Området syd for Dannevirke var øde og dækket af skov (”Jernskoven”) indtil Ejderen, der efterhånden kom til at udgøre grænsen for Danmark mod syd.

Krumvolden og Hovedvolden er skabt i midten af 600-tallet, der er dendrokronologisk datering af et forhøjet palisade anlæg fra 737, der dækker Krumvolden, Hovedvolden og Nordvolden – og Østervolden.

I anden halvdel af 700-tallet sikredes hovedvolden med en kampestenmur og i 954 repareredes der på en del af Nordvolden (Thyraborg).

Senere 964-68 blev voldanlægget forbedret og der blev bygget en forbindelseshvold til Hedeby halvkedsvold.

Dannevirke og Hedeby var sandsynligvis erobret af den tyske kejser i alliance med

abodritterne 974-83, hvorefter Harald Blåtand nu selv i alliance med abodritterne (han blev gift med en abodritfyrstes datter (se Fortælling 6) generobrede området. Fra denne periode er det vikingskib, som er fundet brændt 982 i Hedeby's havn og måske de to runesten (Hedeby 1 og 3), hvor Sven nævnes (se Fortælling 8).

Kovirke, der er et parallelt supplement til Hovedvolden er dateret til at være fra samme periode, den har sandsynligvis overtaget hovedvoldens funktion, da den både beskyttede Hedeby og landstrækningen mellem Slien og Trene Å.

Den sidste udbygning af Dannevirkekomplekset skete senere i middelalderen, da Valdemar den Store byggede en ca 3 km lang, 6 m høj teglstensmur med vægtergang, der supplerede den gamle hovedvold. Det skete i sidste halvdel af 1100-tallet, hvor teglsten blev anvendt for første gang.

Porten til volden ”Vigledsdør” – hvor hærvejen/oksevejen gik gennem det store anlæg blev fundet ved udgravninger i 2010. Den ligger overfor landsbyen Dannewerk, der også rummer et lille museum, der er drevet af de danske sydslesvigere, og som både har nationalistisk orienterede oversigter over Dannevirkes historie og en moderne udstilling om de dansksindede sydslesvigernes situation i nyere tid.

Litteratur:

Anne Nørgård Jørgensen: *Befæstning og kontrol af færdsel til lands og til vands i førromersk og romersk jernalder s 194-209 i Sejrens Triumf. Norden i skyggen af det romerske imperium.* Nationalmuseet 2003.

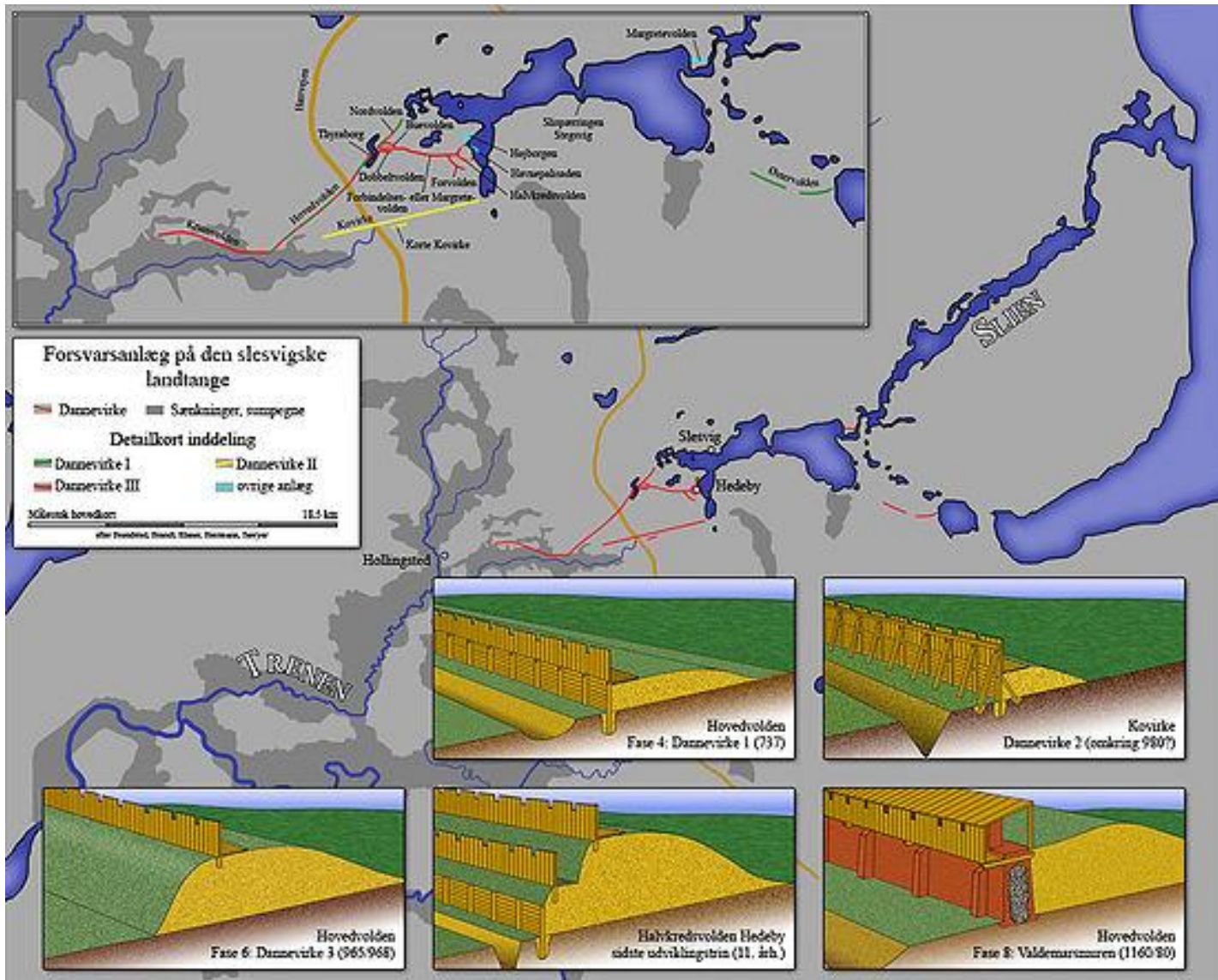
Peter Ørsted: *Romere og germanere. Sejrens Triumf. Norden i skyggen af det romerske imperium.* Nationalmuseet 2003 (hæfte til undervisningsbrug).

Anders Lundt Hansen: *Anglernes undergang i Ideer s 5, Weekendavisen nr14 7.april 2017.*

Frauke Witte: *Porten i Dannevirke, Skalk nr 1 2017.*

Kort over Dannevirke – volde, anlæg fra vest til øst

Kilde: wikipedia.da - Dannevirke

Videnstekst: 1. Jernalderen - Før 700: Fra stamme- til jernalderens bonde- og klassesamfund

Oversigt til videnstekst

- Den danske forhistorie: - fra stammesamfund til kongedømmer og klassesamfund
- Danmark som historisk begreb
- Stammesamfundet og landbrugssamfundet
- Klassesamfundet præget af det romerske imperium
- Landbrug, landsbyer og herskerfamilier op til 700

Læs vidensteksten igennem – undersøg hvilke temaer teksten behandler?

- *undersøg*: overgangen fra stammesamfund til klassesamfund, hvad forandres?
- *undersøg*: hvorfor kan de to bådtyper fortælle noget om samfundets måde at fungere på?
- *undersøg*: hvilken rolle spiller Romerriget for samfundsudviklingen i Nordeuropa?
- *undersøg*: hvilke befolkningsgrupper/klasser, der er i 700-talssamfundet og forholdet mellem dem

1. "Danmark" dukker frem i 700-tallet

"Danmark" som begreb kendes i beretninger fra 500-tallet, men først i 700-tallet og frem er der skriftlige kilder, der omtaler "Danmark". Det sker i kilder, der stammer fra Vesteuropa (Frankrig, England, Tyskland) og som ikke giver os særligt klare forestillinger om, hvad "Danmark" var dengang.

Først på den lille og så på den store Jellingesten fra o. 960 nævnes "Danmark" direkte på en historisk kilde fra selve området, - her som et rige af et vist omfang med Harald Blåtand som konge (ca. 958- ca. 986).

Når man undersøger samfundsforholdene i perioden frem til o. 1000 er det derfor stadig de arkæologiske levn, der fortæller mest om samfundsforhold og levevilkår.

Dette afsnit vil fortælle "forhistorien" til det samfund, som vi fra 700-tallet kender som "Danmark".

Forhistorien bygger på arkæologiske fund og tolkningen af dem, - vi kender dårligt nok sprog, folkeslag eller religiøse opfattelser – meget må vi gætte os til ud fra sammenligning med lignende samfund eller viden om andre vesteuropæiske sammenhænge. Først fra 700-tallet findes

samtidige skriftlige beretninger, der fortæller om personer, kampe og konge- og høvdingeslægter.

2. Bondesamfundet - fra stamme- til klassesamfund

Den tidlige samfundsudvikling i stenalderen

Der skete to store spring i udviklingen af samfund og styreformer i oldtidens Skandinavien efter istidens ophør.

Der var først og fremmest *overgangen fra jægerstenalder til bondestenalder*, hvor bondesamfundet med bofaste bønder blev organiseret i stammesamfund.

En stamme bestod af en gruppe bønder eller nomader, der var knyttet til et landområde ofte organiseret som en gruppe af familier knyttet til en høvding eller en gruppe af ældre, der bestemte.

Overgangen til bofaste bønder i stammesamfund skete i Sydskandinavien o. 3000 f.v.t. Det foregik gradvist men de bofaste bønder kunne i højere grad end jæger- og samlerfolket udnytte og manipulere med de naturlige ressourcer og dermed var der plads til flere mennesker i området.

Udviklingen i bronze- og jernalderen - klassesamfund

Senere udviklede bondesamfundet sig fra de mange *stammesamfund* til et mere udviklet *klasse- og høvdingesamfund*, hvor fyrstendømmer, der dækkede regioner og landsdele, opstod. Det er denne udvikling som dette afsnit især vil behandle.

Udviklingen mod et egentligt klassesamfund kom især i gang, da Romerrikets påvirkning for alvor prægede de skandinaviske bondesamfund omkring Kristi fødsel og derefter, – det sker i den periode man kalder romersk jernalder.

Hjortsprings- og Nydambåd

I krigsbytte- og offerfundene fra den romerske jernalder kan man se, at der har været omfattende kampe mellem veludrustede hærstyrker. I mange moser i Østdanmark er der fundet masser af våben, udstyr og genstande, der er ofret til guderne som tak for sejren.

Der er også offerfund fra den ældre jernalder før romerne, og de viser en anden historie og et andet samfund.

Gennem offerfundene kan man nemlig skimte den samfundsorganisering, som lå bag.

Hjortspringsbåden fra omkring 350 f.v.t. fra ældre jernalder kan fx sammenlignes med *Nydambåden (fra ca. 350 e.v.t.)*.

Begge både er fundet i moser, nær hinanden (på Als og på Sundeved i Sønderjylland) og begge er ofret til guderne, som tak for sejren. Der er tale om to store fund, der gør det muligt for os at se, hvordan krig og vold blev udøvet og hvilken form for magtressourcer, der må ligge bagved de to bådtyper og de angreb, som blev afvist. Og der er stor forskel mellem det *stammesamfund*, som

Hjortspringsbåden repræsenterer, og det *klassesamfund* Nydambåden hører til i.

Hjortspringsbåden var en 19 m lang spinkelt bygget "krigskano" til ca. 20 roere og let bevæbnede krigere med én leder og to rorsmænd (én i hver ende). Meget tyder på, at sejren blev til, da et angreb mod den

sønderjyske østkyst fra syd eller sydøst blev afværget.

Sejlads med en rekonstruktion af Hjortspringsbåden viser, at båden har haft en sejldistance på ca. 100 km om dagen. Men vi kender ikke den angribende styrkes oprindelsessted. Der var tale om et begrænset antal deltagere i stridighederne (ca. fire kanoer med op til 100 krigere er repræsenteret i fundet), og det fastlægger omfanget af konflikten som en "stammekrig" eller forsøg på lokal plyndring.

Nydambåden var fremstillet af egetræ, der blev fældet omkring 320 e.v.t. Den er forløberen for vikingskibet – var 23 m lang, var klinkbygget og har kunnet rumme en ret stor last. Skibet blev drevet frem ved roning af 28 krigere, men der har været plads til flere og til udstyr. Skibets sødygtighed og størrelse kan angive, at det kunne komme langvejs fra – fx nordfra fx Sydnorge, eller fra Nordjylland eller fra Sjælland og Skåne eller sydfra fra Nordtyskland og Østersøkysten. De angribende hærstyrker var på op til ca. 1000 mand, og bare forsvaret mod dem med veltrænede soldater og organisation og hærførere har krævet ressourcer svarende til en større landsdels.

3. Romerrikets påvirkning

De store krigsofferfund – truslen fra romerne

Det er først med de store offerfund fra den yngre jernalder samtidig med Romerrikets udbredelse mod nord, at vi kan se større og virkeligt sammensatte og velorganiserede hærstyrker. Fundene af sværd, lanser, udstyr, vogne og både giver et godt indtryk af de store hærstyrker.

Der fandtes nu ledelse (hærførere), officerer, underofficerer, soldater (infanteri og rytteri) og folk i støttefunktioner (sår læge, våbensmed, m.v.). Deres udstyr er fundet i moserne i Østjylland og Østdanmark. Derfor må der allerede i romersk jernalder have været samfund organiseret med en overklasse og en politisk ledelse, der

omfattede landsdele eller store områder som Sønderjylland, Fyn og Sjælland.

Limes og regionale magtcentre

Det var Romerrigets nærhed, der i årene omkring vor tidsregnings begyndelse fik sat større samfundsændringer i gang i det nordtyske og sydsandinaviske område.

Udenfor Romerrigets grænser forandredes samfundene ved kontakten med Rom.

”Limes” er betegnelsen på det befæstningsanlæg med vagttårne, gennemgange og kaserner, der afgrænsede Romerriget fra naboerne.

I et stort slag år 9 evt. nedkæmpede og udslettede de germanske stammer i området mellem Rhinen og Elben i fællesskab tre romerske legioner under hærføreren Varus. Mere end 30.000 mand fandt døden i ”Teutoburgskoven” i nærheden af det nuværende Bremen.

Romerne opgav derefter at rykke ”limes” helt frem til Elben og valgte nu at konsolidere sig langs med Rhinen og videre langs med Donau ud til Sortehavet.

De folkeslag og stammer, der var tæt på ”limes”, blev kontrolleret og søgt styret af romerne og fik ofte særlige fordele. Mange germanere blev optaget i den romerske hær og blev siden bofaste veteraner, der så beskyttede ”limes”.

Også de stammer, der holdt til længere væk prøvede romerne at blive forbundsfæller med og på den måde sikredes fred i grænseområderne. Gennem alliancer og forbund holdt romerne de forskellige germanske stammer på plads, men i perioder var der store krige med både germanske og slaviske folkeslag langs med limes.

Det var gennem gaver og deltagelse som lejetropper i den romerske hær, at nabostammerne til Romerriget blev holdt på plads. Men samtidig skete der en yderligere centralisering og organisering af samfundene i nærheden af limes – og det påvirkede samfundsudviklingen helt op i Skandinavien. Herfra kom der også krigere til den romerske

hær, og der var også romerske allierede blandt de lokale fyrster.

På den jyske halvø opstod der større samfund, som også indbyrdes afgrænsedes af ”limes”-lignende anlæg. Det sikrede forsvar og kontrol med trafikken over land og pælespærringer i fjordene hindrede indtrængen fra havet.

Olgerdiget fra ca. 200 evt. i Sønderjylland er fx en 12 km lang jordvold med grav og et palisadeanlæg bygget af 90.000 egestammer. Det var rettet mod nord og skulle forsvare Sønderjylland mod nordjyderne. 15 km nord for lå et tilsvarende anlæg rettet mod indtrængende sydfr.

De to store anlæg har krævet centralisering af magtressourcer og et hierarkisk samfund ledet af et aristokrati med en professionel hærstyrke og viser, at Jylland har været opdelt i flere magtområder.

4. Magtcentre og regionale samfund

Nye magtcentre efter 400 med tributbetaling og underordnede

Efter Romerrigets opløsning i 400-tallet skete der de kommende århundreder en yderligere centralisering af magtressourcerne i Sydsandinavien. Fra arkæologiske undersøgelser kender vi til egentlige magtcentre i bl.a. Gudme (Fyn), Himlingøje og Tissø (Sjælland), Uppåkra (Skåne) og senere Lejre og Jelling, hvor hersker- og fyrstefamilier med kontakter ned i Mellemeuropa og i hele Sydsandinavien regerede over større landområder.

Alliancer og konflikter mellem de forskellige magtcentre afløste hinanden. Gennem udveksling af gaver og gennem transithandel, som foregik i samme sammenhæng, udbredtes først de romerske prestigeprodukter til høvdingefamilierne siden kom arabiske, frankiske, irske, byzantinske og angelsaksiske prestigegegenstande til. Slavehandel kan også have spillet en stor rolle.

Vi ved, at de enkelte magthavere på deres storgårde havde mange værksteder og en stor hird af krigere tilknyttet. Områderne som var

underlagt magtcentret afleverede produkter og ydelser (- det kaldes tribut-betaling), og andre herskerfamilier var tilknyttet magtcentret ved at modtage gaver, være allieret og betale tribut.

Landsomfattende aktiviteter i Jylland fra 700-tallet

Fra 700-tallet kender vi til arkæologiske rester fra en række store projekter, der har krævet indsats af mange mennesker og dermed var gennemført af en regional- eller landsdækkende myndighed.

Bygningen af *Kanhave-kanalen* på Samsø gav fx vikingeskibe direkte mulighed for hurtigt at kontrollere adgangen til Lille og Store Bælt. Kanalen blev bygget omkring 726 som en 11 m bred og 500 m lang gravet kanal med trækledte sider. Det vil sige at en vikingeskibsflåde liggende i Stavns Fjord ved Samsø kunne standse angreb fra Nordjylland, Syd-Norge, Vestergötland og Halland og på den måde kontrollere trafikken ned i Store og Lille Bælt til Østersøen.

Det ældste Dannevirke nord for Ejderen var ca. 10 km langt og gik fra Slien og ind til vådområderne ved Hollingstedt. Her byggedes omkring 737 af 30.000 egetræer et romersk ”limes”, så vejfærdslen op i Jylland kunne kontrolleres og fjender sydfra holdes tilbage. Det var Nordens største anlæg og blev udvidet og vedligeholdt i de kommende århundreder.

De ældste byer ved Ribe og ved Slien (Hedeby) er arkæologisk bestemt til at være blevet grundlagt i første halvdel af 700-tallet. Begge steder opstod der regulerede bysamfund omgivet af voldanlæg og de udgjorde i de kommende århundreder de to vigtigste transithandelspladser på den jyske halvø. Begge byer havde værksteder og håndværksproduktion. Her skete handel med både prestige-, håndværksprodukter og slaver. Begge handelspladser var kendt ude i Europa og blandt araberne.

Der var tilsvarende handelspladser i Skåne (Uppåkra), i Syd-Norge (Kaupang), på

Gotland (Paviken), i Mellemsverige (Birka) og ved Østersøkysten (Truso, Jumme). Disse byanlæg viser, at der nu fandtes mange steder med kontrol af ressourceanvendelsen fra én regional konge eller en høvdingeklan. Baggrunden for den øgede regionale magtkoncentration kan måske forklares i Frankerigetets ekspansion mod nord fra omkring 700.

Samfundets grundlag – landbrug, landsbyer, jernfremstilling og herskerfamilier

Hvad ved vi så ellers om samfundet og dets materielle grundlag omkring 700?

Der er udgravet flere landsbyer med huse og gårdanlæg med omgivne jorddiger og veje ud til marker, overdrev og skov.

Det er karakteristisk, at bebyggelserne lå i landsbyer, der ”flyttede sig” med tiden.

Korndyrkning skete tæt på landsbyerne på marker, der fik gødning fra staldbygningerne og fra løst gående kvæg, når markerne var høstet.

Nogle steder kan man se, at der er tale om et system med *udmark overfor indmark*, – udmarken lå brak og gav græs til høslet og græsning. Indmarken var beskyttet med diger og hegn og dyrkedes og gødedes med mellemrum. Der anvendtes som regel en ard til pløjning og jordbehandling og derfor var det især de lettere jorde, der kunne opdyrkes. Længere væk fra bebyggelserne var der græsningsarealer mellem landsbyerne, hvor hyrder passede kvæget, og hvor der også kunne være større sammenhængende skovstrækninger. Langs med søer og å-løb var der enge og ofte oversvømmede vådområder, der blev anvendt til høslet og dermed til foder for kvæg og heste. Vogne og små pramme sørgede for den lokale transport ned til nærliggende strande, hvor markedspladser og senere egentlige byer opstod.

Disse strandhavnepladser var under kontrol af den lokale herskerfamilie og her udvekslede fremmede købmænd produkter med de lokale storbønder og en lang række

håndværksprodukter, jern og salt og slaver indgik i denne udveksling.

Teknologisk udvikledes jernfremstillingen med de nye skaktovne, der ved højere temperatur og større kapacitet kunne udnytte myremalmen fra de mange søer og moser.

Jern blev et vigtigt råstof for både våbenfremstilling, skibskonstruktion, landbruget og hverdagslivet.

De store herskerfamilier havde sine repræsentanter placeret i landsbyerne på de mange storgårde, som også er fundet her.

Nogle få bebyggelser havde helt sit eget præg.

Enkelte steder er der fundet repræsentative anlæg med store haller og mange værksteder.

Det var herskerfamiliernes centre, hvor både hirdmænd, kunst- og våbenhåndværkere holdt til. Her har der måske også været særlige pladser til kult og religiøse formål. De er fundet ved Tissø og Lejre på Sjælland, ved Uppåkra i Skåne og ved Jelling i Østjylland og ved Hedeby, men kan også have været placeret mange andre steder.

Dette beboelsesmønster var fælles for samfundene rundt om Nordsøen, Kattegat og Østersøen.

I Storbritannien kom de første invasioner af angelsaksere fra det nordtyske og jyske område allerede efter Romerrigetets sammenbrud i 400-tallet. Angelsakserne erobrede store dele af England fra syd og øst. Kontakterne på tværs af Nordsøen fortsatte i de næste århundreder og kan forklare de mange fælles kulturtræk i området omkring Nordsøen og Nordatlanten.

A-B. Forhistorie: Fra stammesamfund til kongedømmer i Norden før 700

UDVIKLING (*Diakron forklaring*) – hvad forandres? Gå fra venstre mod højre

SAMMENHÆNG (*Synkron forklaring*) - hvordan hænger et samfund sammen? Gå nedad i søjlen

A: Stammesamfund i ældre jernalder

1. Dyrkningsstruktur

Landsbyer flytter rundt indenfor et område. De kan bestå af:

- Storgårde
- Mindre gårde
- Huse
- Værksteder

Dyrkningsformer er afhængige af lokale forhold:

- *Udmark-indmark* (indmarken dyrkes - udmarken bruges til græsning/træfældning mv.)
- *Tovangsbrug* (korn-græs) og overdrev
- *Alsædebrug* (marker i perioder ligger brak)

Teknologi: Ard – kan kun pløje de lettere jorde.

Markstørrelser bliver firkantede og små.

2. Handel, håndværk og skibsfart

Høvding og stamme organiserer transithandel, bytte sker på handelspladser.

Teknologi: lette både der ros fremstillet som stammebåde eller kanoer.

Jernfremstilling fra myremalm, metalsmede til guld, sølv og jern.

3. Social opdeling

- *Høvdingeslægter* for klaner og landsbyer med både religiøs og politisk magt
 - *Bønder, håndværkere og fiskere* tilknyttet landsbyen
 - *Trælle* (slaver) især knyttet til herskerfamilierne
- Alle knyttet til en stamme, en klan i et mindre område

4. Magtudøvelse

Slægts- og klanalliancer danner magtgrundlaget for både områdekontrol og ekspansion.

Pres udefra skaber behov for magtkoncentration og dermed klassesamfund.

5. Bevidsthedsformer

Naturreligion

B. 400-700 Klasse- og Tributsamfund

1. Dyrkningsstruktur

Landsbyer flytter rundt indenfor et område. De kan bestå af:

- Storgårde der omfatter:
- Mindre gårde (evt. med frie landboer)
- Huse (med gårdsæder)

Dyrkningsformer er afhængige af lokale forhold:

- *Udmark-indmark* (indmarken dyrkes - udmarken bruges til græsning/træfældning mv.)
- *Tovangsbrug* (korn-græs) og overdrev
- *Alsædebrug* (marker i perioder ligger brak)

Teknologi: Ard – kan kun pløje de lettere jorde.

Markstørrelser bliver firkantede og små.

2. Handel, håndværk og skibsfart

Købmænd og stormænd organiserer transithandel, bytte sker på handelspladser (Hedeby, Ribe, Kaupang, Birka)

Teknologi: lette sejlskibe: vikingeskibet udvikles med sejl, der er mindre lastskibe til Østersø og lokal transport. Senere større sejlskibe til Nordsø og Atlanterhav.

Jern- og metalfremstilling.

3. Klasser

- *Konge/kongeslægter* med alliancefamilier
- *Jordrotter/høvdingeklaner/storgårdsfamilier*
- *Bønder (frie) – landboer* (knyttet til storgårdene)
- *Gårdsæder* (har en bolig, knyttet til storgårdene)
- *Huskarle og trælle* (slaver) især knyttet til storgårdene, trællene hentes ved plyndringstog eller køb.

4. Magtudøvelse

Konge- og stormandsfamilier med hird – gave og tributbetaling, kontrol med handelspladser.

Slægtsalliancer danner magtgrundlaget for både områdekontrol og ekspansion.

Der er limes-lignende anlæg, vikingeflåder

Større områder kontrolleres af en konge eller lokal fyrste.

5. Bevidsthedsformer

Slægtsfølelse, Asa-tro

Påvirkning fra nærliggende imperier/kongedømmer:

Rom, Frankeriget, England

Høvdinge- og krigerideologi (Asa-tro)

Naturreligion